

Рајко Ђуровић, Београд

ЛАЛИЋЕВИ ДРАМСКИ РАДОВИ

Михаило Лалић је и драмски писац: аутор је два филмска сценарија и једног позоришног комада: нека његова дјела драматизована су и играна на позоришним сценама (*Хајка*, 1962, *Ратна срећа*, 1976, *Вагон Г-е*, односно *Прамен таме*, 1976. и 1977); нека су адаптирана, екранизована за филм, телевизију и радио (*Лелејска гора*, 1968, *Свадба*, 1974, *Хајка*, 1977, *Пуста земља*, 1980). Он је дописивао нове драмске сцене, дијалоге, вршио ретуше за потребе неколико драматизација и екранизација својих дјела (за драму *Вагон Г-е* дописао је завршне сцене, за ТВ драму *Пуста земља* допунио је неке сцене и дијалоге итд.).

Број приказаних његових драмских дјела и позоришних, филмских, радио и ТВ обрада и прерада његових прозних текстова од стране других аутора данас је толики да је учинио Михаила Лалића живим и највише играним и заступљеним црногорским писцем у разним драмским медијумима. То је доказ да у сваком његовом дјелу постоји снажна драмска вертикала. Да постоји радња, стање и збивање — глагол, као битни драмски знак.

И отуда ништа чудно што је Лалић писао и драмске текстове, који би већ могли да испуне читаву једну свеску у његовим цјелокупним дјелима.

Овдје ће бити изложени неки подаци само о таквим оригиналним радовима Михаила Лалића.

1. Почео је с урбаним медијумом — с филмом.

Михаило Лалић је писац првог сценарија за први филм са црногорском темом после је другог свјетског рата. С њим

и почиње послеријатна црногорска сценаристика и прва филмска реализација прве теме из Црне Горе.

И још нешто. Први послеријатни филм са црногорском темом био је филм о Његошу, а писац сценарија и коментаторског текста — Михаило Лалић. Један од оних случајева када живот среди да све буде потаман. Да се сретну два истинска ствараоца.

Самим тим, овај први послеријатни филм у нас с темом из Црне Горе и први сценаријски текст неког црногорског аутора добили су више значење од оног који би обично имали по историјском приоритету, као први по времену.

То је документарни филм *Сјећање на Његоша* (349 м), који је, поводом стогодишњице *Горског вијенца*, произвела „Авала филм“, 31. јула 1947. године.¹

2. Такође, Лалић је и први црногорски аутор који је, после другог свјетског рата, написао сценарио за дугометражни играни филм.

То је сценарио *Пролетерска правда*, који је Лалић завршио 1949. године.²

За израду овог сценарија, у 58 филмских сцена, Лалићу је послужила властита приповијетка *Случај Керошевића* (прво објављена у „Борби“, а онда, исте године, у „Књижевности“, 5—6, и у његовој збици приповиједака *Извидница*, стр. 255—268).

Лалићев сценарио говори о судбини Јуре Керошевића, главног актера „Хусинске Републике“ и о судбини његових другова рудара из Хусинске буне, с ванредним портретом Керошевића, издиференцираним ликовима, интензивним дијалогом и сугестивним сликањем рударског амбијента. Аутентичну драму Јуре Керошевића и осталих рудара Лалић је доградио до више истине.

Тај Лалићев сценаријски текст оцијењен је, у ондашњем тренутку развоја југословенске сценаристике и кинематографије, као нешто што је представљало силажење с дотадашњих најчешће општих ставова и осјећања на људски план — на животност, убједљиве људске судбине, пластичне ликове и персонализовани дијалог.³

3. Како је дошло до тога да Лалић напише своју прву драму „Дани мржње“? Такође, шта се дешавало непосредно прије и после њеног извођења.

Чим се, 1982, појавио Лалићев роман *Докле гора зазелени*, почели су га „ишчитавати“ позоришни људи, у првом

¹ Овај Лалићев сценарио објављен је у „Стварању“, 1974, 2, стр. 211—218, у оквиру чланка *Филмови о Његошу*.

² Из овог сценарија објавила је београдска „Филмска култура“ 16 сцена, у свом првом броју, 1950, стр. 45—53, а читав сценарио „Стварање“, 1980, 12, стр. 1423—1461.

³ *Бељешка уз „Пролетерску правду“*, „Стварање“, 1980, 12, стр. 1463—1465.

реду из Црногорског народног позоришта, јер Лалић је драмски писац њихове куће, у којој су до тада приказане три драматизације његових дјела. Прва, у сезони 1961/62, нашла се на сцени ЦНП Лалићева Хајка, као прво Лалићево дјело које је добило драмски облик. С њом је и први пут ЦНП доспјело на Стеријино позорје. Драматизатор текста и редитељ ове представе био је Никола Вавић, који се до данас, као театарски човјек, четири пута обраћао Лалићевом дјелу и кога су, заједно с Бајом Шарановићем, неки назвали „позоришним лалићолозима“.

У роману *Докле гора зазелени*, Вавића је понио Лалићев драмски набој, ликови, језик, дијалог и вјеродостојна збивања. Убијеђен да су драматизација Лалићевих дјела и њихове изведбе „потврдиле увјерење да је Лалићево дјело истинска сонда у дубоке слојеве народног бића и да је вријеме такође потврдило да је проблематизовање наше историје пут да се боље сагледа будућност“, — Вавић се одлучио да овај роман драматизује, читав управљен ка тражењу рјешења главне драматуршке тешкоће: како сачувати Лалићеву литературу високе мисаоно-поетске писмености, како бити што вјернији роману и Лалићевом свијету, а добити сценски израз, односно, како овај роман осмислити да би драматуршко-сценски функционисао.

Иста жеља да драматизује овај роман јавила се и код pjesника и драматурга ЦНП Љубомира Ђурковића, па су се, после кратког појединачног рада, заједнички прихватили овог посла и заједнички урадили драматизацију.

Ђурковић је рекао: „Сматрам за суштинску идеју романа — проблематизовање историје. Нијесам дописивао Лалића, већ сам га сажео. Роман приказује ширу историјску судбину Црне Горе. Остаћу вјеран Лалићевим идејама“.⁴

У „Предлогу репертоара и финансијског плана Црногорског народног позоришта за 1983. годину“ стоји да је Умјетничко вијеће ЦНП, на сједници од 14. 1. 1983, усвојило да се Ђурковићева драматизација романа М. Лалића *Докле гора зазелени* стави на репертоар за 1983. годину. Томе је, на стр. 1. и 2. овог *Предлога*, додато шире, ван стандарда, стручно образложење о роману и драматизацији: „Лалићева романескна трилогија (*Ратна срећа*, *Заточници* и *Докле гора зазелени*) најобухватнији је и умјетнички најрелевантнији еп о историјској судбини савремене Црне Горе, литерарно промишљање историје која се понавља, ако не у цјелини а оно „у фрагментима, то јест у људима“ итд.

Своју драматизацију, Вавић и Ђурковић предали су Лалићу на исправке и одобрење. А он, допуњујући и мијењајући ову драматизацију, биће да се присјетио како своје-

⁴ „Вруће теме“ на црногорској сцени, „Данас“, 11. 1. 83, стр. 64.

времено није био задовољан поставом *Ратне среће*⁵ и како ништа није предузео да се побољша, па је дошао на идеју да, овај пут, то сам уради. Заправо, ова драматизација изазвала га је и принудила да, на основу свога романа, сачини драму, као самостални креативни чин, а не као њену драматизацију. О томе Лалић прича: „Догодило се да је један млади писац из Докле гора зазелени направио драматизацију која ми се није свидјела. Тражило се из Позоришта да дам примједбе и одобрим ствар за приказивање. То би ми, свакако, лакше било но да улазим у посао за који немам ни искуства ни афинитета. Ипак, видећи да тај пројект не могу прихватити, узео сам те направио што се могло...“⁶

Тако су настали *Дани мржње*, драма у десет слика, ослоњена на неке мотиве романа *Докле гора зазелени*.⁷

Док су Вавић и Ђурковић тежили да својом драматизацијом обухвате читав роман, користећи се при том и *Ратном срећом* и *Заточницима*, дотле се Лалић задржао само на једном дијелу свога романа, издвојио цјелину о осједи устанка, избјегао миксовање времена и драму свео на крај 1941. године. Ликови су остали исти, са сложеним ликом Пеја Грујовића, као окосницом, али ситуације су мијењане, односно, Лалић је своје ликове из романа увео у нове ситуације, каквих нема у роману, или су другачијег значења у контексту драме. Све зато што је у питању драмска тензија, за коју, по мишљењу Лалићевих драматизатора и адаптатора, Лалић посједује изворни смисао, што доказује и сценичност читаве његове прозе. Друго је питање да ли се Лалићева драмска напетост у *Данима мржње* увијек реализује у најпогоднијој драмској форми. По нашем мишљењу, Лалићева експресија је, ипак, била јача од тога ограничења, па оно није постало сметња драмском ритму.

Вриједно је навести још неколико опажања и ставова редитеља представе о Лалићевој драми.

„Ова драма — каже Н. Вавић — добија значење метафоре. Постављена у садашњицу, она преиспитује наше опсеције и страхове, слабости и мане из прошлости, тиме проsvјетљавајући истине и отварајући простор за хуманистичко размишљање о будућности.“ И закључује: „Иако окренута историји, ова драма говори о преламању вриједности у свијести данашњег човјека, о тражењу нових етичких критери-

⁵ „Вруће теме“ на црногорској сцени, „Данас“, 11. 1. 1983, стр. 64.

⁶ Његош је највише крив, „Данас“, 27. 12. 1983, стр. 53.

⁷ О свом драмском дару Лалић има негативно лично мишљење, које је, разумије се, нетачно и неприхватљиво. На питање: зашто је посегнуо за драмом и написао *Дане мржње*, он је одговорио да је у два маха покушао да напише драму и да се при томе увјерио да драмски писац никад неће бити („Данас“, 27. 12. 1983, стр. 53).

јума“.⁸ Упитан на какве је проблеме наилазио постављајући Лалићеву драму на сцену, Вавић је одговорио: „Проблем режије овог Лалићевог дјела сводио се на проблем метафоризације представе, односно на питање: како језик теме подићи до универзалног симбола, тј. како да сценску акцију, која понире у болни израз, издају и злочин наших меридијана, натопимо мржњом која активира нашу хуманост, а да истовремено кроз игру и кроз естетски доживљај допремо до простора поезије, до судбинског механизма, гдје злочинац и жртва пребивају у истом лику“.⁹

Прво су *Дани мржње* приказани на омладинској приредби „Јулске ватре“ на Лазинама код Даниловграда, 22. јула 1983, у концертном извођењу једног њеног блока, потом на манифестацији „Краљевачки октобар“ и у неким јужним градовима Србије. Драма је премијерно изведена на сцени ЦНП у Титограду, 18. октобра 1983. године.

На премијери, задовољна публика је изазвала аутора, изашао је на позорницу први пут као драмски аутор, захвалио је извођачима и публици, с уобичајеном скромношћу. Био је углавном задовољан представом. Изјавио је: „Извођачи ЦНП увјерили су ме да рад није био узалудан. С нешто више вјештине и труда, могао је бити и бољи“.¹⁰ Исти новинар га је упитао: „Зашто Вам је стало до сцене?“. Лалић је искрено одговорио: „Сваком ко пише, бар ја тако мислим, мора да је стало до сцене. Сви ми што пишемо за читање, више бисмо вољели кад би то могло да се прилагоди за гледање: на тај начин би се комуницирало с више људи истовремено (а не да нам критичари продају рог за свијећу), па би теме и мотиви провјерени на позорници могли да покрену више мишљења и покажу више аспеката. Не би било лоше каткад прекинути проклету самоћу на коју је писац осуђен, те се наћи међу људима и видјети како се прима — што им смета, што им годи, чему нас могу научити.“¹¹

Неколико дана послје премијере, Лалић је упутио М. Стојовићу и Н. Вавићу на двије стране написани Пролог за *Дане мржње*, с поднасловом *Пејов монолог прије сцене*, послје којег се „отвара — како је сам аутор навео — нормална сцена“.

Отада се представа игра с тим Прологом.*

⁸ *Прва премијера ЦНП у сезони 1983/84*, „Побједа“, 27. 9. 1983.

⁹ *У знаку Лалићеве драме*, „Побједа“, 14. 10. 1983.

¹⁰ и ¹¹ *Његош је највише крив*, „Данас“, 27. 12. 1983, стр. 53.

* *Дани мржње* објављени су у „Стварању“, 1984, 1, стр. 7—40. Одломак из ове драме донио је „Омладински покрет“, 1983, 109, стр. 11.

Лалић је Прологом функционалније разријешо двије ствари: прво, у њему Пејо Грујовић посматра људе и догађаје из нашег времена, чиме је Лалић својој драми појачао савремену асоцијативну димензију и, друго, њим је још чвршће повезао сцене своје драме у јединствени ток.

А то може, јасно је, да уради само надарени драмски писац.

Ratko Đurović, Beograd

LALIĆ'S DRAMATIC WORKS

Summary

The dramatic work of Mihailo Lalić has a significant historic and artistic value.

Lalić is the author of the first screenplay with the Montenegrin theme in the post-war Yugoslav film industry.

He is also the first Montenegrin writer who has written the first screenplay for the first short documentary film and the first screenplay for the first feature full-length film after the war.

The Montenegrin film screenplay writing starts with him.

In addition to some drama fragments, according to the motives of his novel *Until the Woods Get Green*, he has written a suggestive play the *Days of Hate*.

Due to its expressive dramatic features, his prose is often dramatized and adapted for theatre, film, radio and television.

